

LA CATEDRAL MAGISTRAL D'ALCALÀ D'HENARES

Història de l'art I. Aula 1

Mireia Ambrona

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ

2. LA CATEDRAL D'ALCALÀ D'HENARES. CONTEXT HISTÒRIC, CULTURAL I RELIGIÓS

2.1. LES CATEDRALS GÒTIQUES

2.2. ELS ORÍGENS. FUNDACIÓ. FUNDADORS

2.3. ETAPES D'ESPLENDOR I DE CRISIS

2.4. PERSONATGES CLAU EN LA SEVA HISTÒRIA

2.5. LA CATEDRAL EN L'ACTUALITAT

3. LA CATEDRAL D'ALCALÀ D'HENARES. CONTEXT ARTÍSTIC

3.1. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE L'ARQUITECTURA GÒTICA

3.1.1. CARACTERÍSTIQUES DE L'ART GÒTIC ISABELÍ

3.2. L'ARQUITECTURA DE LA CATEDRAL MAGISTRAL D'ALCALÀ D'HENARES

3.2.1. L'EXTERIOR

3.2.2. L'INTERIOR

3.3. ELS TRESORS DE LA CATEDRAL

3.3.1. L'ORFEBRIA

3.3.2. ELS SEPULCRES

3.3.3. LES PINTURES

4. CONCLUSIÓ

5. BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ

L'elecció de La Catedral Magistral d'Alcalà de Henares per la realització d'aquest treball va estar motivada primerament per la proximitat d'aquest monument al meu lloc de residència, Madrid. En un primer moment vaig pensar en treballar el Monestir d'Olesa de Bonesvalls, ja que hi he estat en moltes ocasions i conec força bé la ruta del Císter des de fa anys, però al adonar-me que la Catedral d'Alcalà de Henares era l'única catedral gòtica de la Comunitat de Madrid, em va crear molta curiositat. I es que, es clar, s'ha de pensar que Madrid no ha estat sempre la capital d'Espanya i que a l'Edat Mitjana, existia la Corona d'Aragó i el de Castella.

Així doncs, la primera motivació de proximitat, s'ha anat convertint en curiositat per l'història que va motivar la construcció de la Catedral. El fet de que sorgís dels vestigis de la "cella martyris" dels màrtirs Just i Pastor, morts l'any 305, com va passar a ser un petit edifici paleocristià, després passaria a ser ermita, i posteriorment Parròquia (1099), Col·legiata (1477), Església Magistral (1577) i finalment Catedral (1992).

A més, em va cridar molt l'atenció el fet de que s'anomenés Església **Magistral** i que només compartís aquesta nomenclatura amb l'Església Magistral de Lovaina a Bèlgica.

2. LA CATEDRAL D'ALCALÀ D'HENARES. CONTEXT HISTÒRIC, CULTURAL I RELIGIÓS

2.1. LES CATEDRALS GÒTIQUES

L'arquitectura gòtica s'inclou dins del moviment cultural conegut com art gòtic que, a la seva vegada, sorgeix en un context més ample, anomenat Renaixement del segle XII. Aquest estil arquitectònic s'estén per un llarg període de l'edat mitjana i varia d'un lloc a un altre, es desenvolupa entre meitat del segle XII i inicis del segle XVI, marcant la fi del període medieval. El primer gest impulsor d'aquesta nova filosofia constructiva es donà a França, estenent-se a tota Europa en un període conegut com de les grans catedrals.

A la Península Ibèrica hi ha dos models arquitectònics gòtics diferents: el gòtic francès, caracteritzat per la verticalitat i l'ornamentació, i el gòtic meridional, en què domina la línia horitzontal i l'austeritat decorativa.

L'arquitectura d'estil gòtic sorgeix d'una modificació estructural important de l'arquitectura romànica. Les construccions típiques són els castells fortificats, les torres de defensa i les catedrals. Les innovacions, són, principalment:

- Voltes construïdes amb nervadures de pedra i totxo a les voltes (volta de creuer), el que fa que siguin més lleugeres que les voltes romàniques.
- L'arc preferencial passa a ser l'arc ogival.
- Els contraforts, degut a les majors tensions, es transformen en arcbotants.
- Els arcbotants són una mena de mitjos arcs construïts per sobre de la coberta de les naus. Amb aquesta ubicació, les pressions de les voltes més altes són transferides cap a l'exterior, cap als arcbotants, i d'aquests cap als fonaments, fent possible el seu equilibri.

Les estructures més lleugeres permeten la utilització de grans rosasses i vitralls, regularment amb escenes religioses. Predomina la verticalitat. Les plantes són en forma de creu llatina i les façanes es vesteixen d'escultures i relleus.

2.2. ELS ORÍGENS. FUNDACIÓ. FUNDADORS

coneixent-se amb el nom de **Complutum**.

Situada a la Vall de l'Henares, Alcalà és una de les ciutats més antigues de la Península. El seu assentament, en el turó de l'Aspecte, es produeix en l'Edat del Ferro. En l'època romana va tenir gran importància per estar emplaçada en la via de Mérida a Saragossa, dependent de Toledo,

En època hispànica-romana, al començament del segle IV -any 305-, el prefecte Dacià va ordena degollar fora de la ciutat de Complutum -en el lloc anomenat per la tradició Camp Laudable- a dos nens cristians, Just i Pastor, sobre una pedra. Molt ràpid el lloc del seu martiri, on actualment es troba situada la Catedral-Magistral, comença a rebre la veneració dels fidels cristians.

Des del segle IV aquest lloc ha mantingut el seu caràcter religiós, succeint-se en el temps diverses edificacions cristianes. Durant la dominació visigoda, entre els segles V-VIII, hi ha coneixement de l'existència d'una petita capella que albergava les restes dels Sants Nens. Sota la dominació àrab, entre els segles VIII-XI, les relíquies dels Sants Nens són traslladades per por de la seva profanació a una vall d'Oscà i no tornaran a Alcalá fins al segle XVI. El culte, no obstant això, va ser mantingut pels mossàrabs durant la dominació musulmana, mantenint-se la memòria del lloc i la pedra del martiri.

Al 1118 l'Arquebisbe de Toledo Don Bernardo conquesta definitivament Alcalá, sent-li atorgada la vila i l'arrabà amb caràcter de donació real. Al 1138 s'esmenta la "ecclesia sanctorum Yusti et Pastoris". Al segle XIII Don Rodrigo Jiménez de Rada reedifica el temple dels Sants Nens, construint en el seu entorn les dependències arquebisbals, per la qual cosa el temple és conegut com a Capella dels arquebisbes de Toledo.

Al segle XV l'Arquebisbe Carrillo decideix la construcció d'una Església en aquest mateix lloc amb dimensions catedralícies, obra que serà continuada pel seu successor el Cardenal Mendoza, pertanyent a una gran família noble molt interessada pels nous corrents renaixentistes italianes. Es tracta d'una església d'organització medieval gòtica possiblement de maó, amb tècniques mudèjars, de la qual avui no tenim més que els documents de pagament als alarifs per part dels cardenals Carrillo i Mendoza.

Però serà amb el Cardenal Cisneros amb qui la ciutat d'Alcalá coneixerà la seva època de major esplendor. La fundació de la Universitat d'Alcalá consolidarà un segon nucli urbà situat a l'est de l'Església. La gran reforma que Cisneros realitza a l'Església dels Sants Nens es desenvolupa en dues fases, de 1497 a 1500 i de 1501 a 1516, ambdues dirigides pels arquitectes Antón i Enrique Egas, acompanyats per Pedro Gumiel com a mestre d'obres. En aquestes obres es derroca, probablement, l'edificació anterior de la qual es mantenen únicament la capella subterrània dels màrtirs i la capella funerària gòtic-mudèjar del batxiller Pedro López.

Es construeix un temple més ampli en l'estil conegut com "Cisneros", amb influència mudèjar i motius decoratius concordes amb les noves tendències renaixentistes. Posseeix també elements retardataris del gòtic, com es pot observar al capcer de la façana o als peus de l'Església, que en aquest cas és la principal.

2.3. ETAPES D'ESPLENDOR I DE CRISIS

Al llarg dels segles XIV i XV la ciutat d'Alcalá és escenari de reunions importants. En ella tindran lloc diversos concilis provincials i les Corts de 1348, en les quals es promulga el famós Ordenament. El favor dels arquebisbes i dels reis no disminueix en l'època dels Trastámaras, com s'aprecia a través de les visites assídues dels monarques i les obres realitzades pels prelats, destacant: Don Pedro Tenorio (1376-1399); Don Joan Martínez Contreras (1423-1434); i sobretot el polèmic Don Alonso Carrillo d'Encunya (1477-1482). Aquest últim amplia el perímetre emmurallat del seu a prop, funda el monestir franciscà de Santa María de Jesús, renova els Estudis Generals i fa obres a

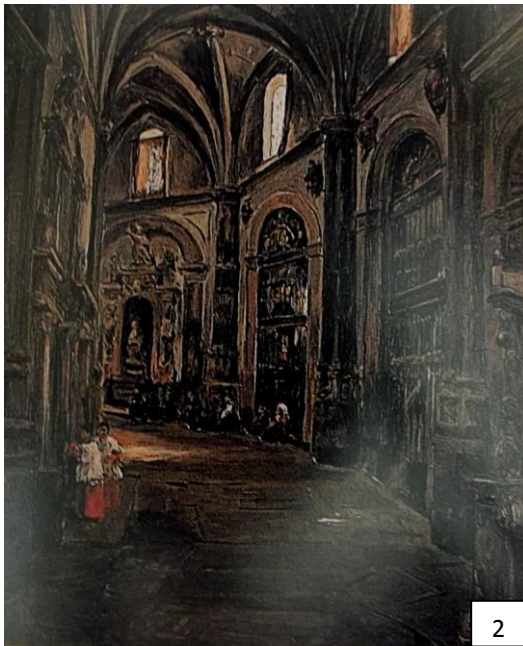
Sant Just. En l'època del Cardenal Mendoza (1483-1495) són contínues les estades dels Reis. A Alcalá neix la Infanta Catalina, futura esposa d'Enrique VIII, i s'entrevista Isabel per primera vegada amb Cristóbal Colón.

La vida a la ciutat es transforma amb l'expulsió dels jueus, que eren molt nombrosos a Alcalá i posseïdors d'abundants comerços i sinagogues. La destinació d'Alcalá canvia radicalment amb l'arribada del Cardenal Cisneros, ja que la tria per establir la Universitat. Amb aquest motiu es realitzen una sèrie de reformes en el nucli urbà, passant del seu caràcter de vila episcopal a ciutat universitària, ampliant-la per acollir els serveis de la Universitat.

El Cardenal Cisneros va aconseguir per a l'Església dels Sants Nens el títol de "Magistral" al 1519. Aquesta dignitat només la gaudeixen dues esglésies: la de Sant Pere a Lovaina a Bèlgica i la d'Alcalá, aquest títol de "Magistral" ve donat pel fet que tots el canonges de l'església eren doctors en teologia.

La Torre de l'Església va ser construïda després d'un llarg període de temps, ja que en 1527 s'encarrega a Rodrigo Gil de Hontañón, qui decideix elevar la torre en el mateix lloc en què s'erigia l'anterior, ja no molt adequada després de la gran remodelació cisneriana. La torre, conclosa al segle XVII, és rematada per un capitell d'influència flamenca.

La construcció de l'Església Magistral queda finalitzada durant el regnat de Felipe III, quan es completen el claustre i la sala capitulessis actuals.

Amb el segle XVIII s'inicia la decadència que culmina al segle XIX amb la Desamortització i el trasllat de la Universitat a Madrid en 1835. Nombrosos edificis són destruïts o transformats per a altres usos. A més hi ha un altre fet important que afecta a la vida Alcalá: el desmembrament de l' Arquebisbe de Toledo, creant-se en 1885 el Arquebisbat de Madrid-Alcalá.

A principis del segle XX (1902-1932) l'arquitecte segovià Cabell Lapiedra derroca les cases i les capelles annexes a la façana nord de l'edifici així com les existents a la girola, amb la finalitat d'unificar i deixar exemptes les façanes tant interior com exteriorment.

Al començament de la Guerra Civil espanyola (juliol de 1936) el temple és incendiat sofrint una terrible deterioració. Fins a l'any 1947 no s'inicien els treballs de reconstrucció -programa de Regions Devastades-, centrant-se en les voltes, la girola i la torre.

En l'actualitat, després de la restauració de la Diòcesi d'Alcalá al 1991, l'Església Magistral és també Catedral, sent l'única catedral gòtica de la comunitat de Madrid.

2.4. PERSONATGES CLAU EN LA SEVA HISTÒRIA

❖ El Bisbe Asturi

Aproximadament un segle després del martiri de Just i Pastor, Asturi Anulí - novè bisbe de Toledo- va renovar i va impulsar el culte als màrtirs complutenses, en relativa decadència a causa probablement de les invasions del 409. Després de visitar la seva tomba i trobar les seves restes va decidir no tornar a la seva seu, per la qual cosa ha estat freqüentment considerat el primer Bisbe d'Alcalá. No obstant això es té constància de l'existència d'algun bisbe complutens anterior a ell. També és probable que manés edificar una nova construcció religiosa sobre el lloc del martiri.

3

❖ Sant Urbici

Durant la dominació musulmana les relíquies dels Sants Nens Just i Pastor van abandonar Alcalá per ser custodiades en els regnes del nord d'Espanya, concretament a Osca. Segons una antiga tradició va ser Sant Urbici, com és conegut en terres aragoneses, qui va traslladar les seves relíquies per evitar la seva profanació.

4

❖ L'arquebisbe D. Raymundo

5

Raymundo de Sauvetat (1124-1152) va néixer a França, d'on va venir a Espanya amb els monjos que va portar l'arquebisbe Bernardo de Sèridac. Va ser triat arquebisbe de Toledo a la mort d'aquell pel Papa Honorio II. Entre les seves iniciatives cal destacar la fundació de l'Escola de Traductors de Toledo, que va aconseguir la seva màxima esplendor amb Alfonso X el Sabio. Va ser el primer Senyor d'Alcalá i la seva Terra, senyoriu obtingut per donació del rei Alfonso VII en 1129. En 1135 va concedir als habitants d'Alcalá el conegut com a "Fur Vell". Un any després va convertir en Parròquia la recentment edificada Església situada sobre la tomba dels Sants Nens.

❖ Cardenal Cisneros

El cardenal Fra Francisco Jiménez de Cisneros és la gran figura de la història d'Alcalá i del seu temple magistral.

Durant la seva vida va participar, en major o menor mesura, en tot el que es va fer durant el regnat dels Reis Catòlics i va contribuir de forma decisiva a la configuració del nou estat. Va fundar una de les institucions que més ha influït en la cultura espanyola, la Universitat d'Alcalá de Henares.

6

A més de dotar a la ciutat d'Alcalá de Henares d'una de les Universitats més importants d'Espanya, va substituir el deteriorat temple medieval de Sant Just i Pastor per un bell edifici gòtic, per al qual va aconseguir el títol de "Magistral". Actualment es tracta de la Església Magistral d'aquesta ciutat (actualment Catedral Magistral) situada en ple centre de la ciutat, en la qual es troba actualment enterrat.

2.5. LA CATEDRAL EN L'ACTUALITAT

El Segle XX ha suposat per a la Catedral Magistral tot un seguit d'enderrocaments i restauracions.

A l'inici de segle la Catedral patí un grau deteriorament, degut a que des de la reconstrucció realitzada per Cisneros, no s'havien tornat a realitzar obres de fons. L'any 1902 degut al mal estat es va haver de tancar al públic. Donat l'estat ruïnós del monument l'any 1903 gracies a les gestions entre d'altres del bisbe de Madrid-Alcalà, D. Victoriano Gisassola, el Senat aprovà un crèdit de 30.000 pessetes per a la reconstrucció de la Magistral. L'any 1904 fou declarat Monument Nacional.

L'any 1906, s'encarrega a D. Luis Cabello Lapiedra l'estudi per la reconstrucció de la Catedral. Les obres de restauració sota el projecte de Lapiedra es van estendre fins el 1931. En general son obres sense massa transcendència, consistents en petites restauracions d'elements en mal estat de conservació. Tot i així, cal destacar dos períodes dins la reconstrucció de Lapiedra:

- El projecte nº 1 datat el 30 de juny de 1920, i que contempla principalment la reconstrucció de l'orgue del cor, la restauració del quatre busts dels Doctors de l'Església i la col·locació de la reixa interior a la porta lateral d'accés.

- El proyecto nº 2 del 7 de juliol de 1920 va comportà la restauració del cadirat del cor; la restauració de la Capella Major amb la col·locació d'una barana a l'escalinata i al prebisteri; reconstrucció de les escales per pujar a les tribunes de l'Epístola i l'Evangeli; trasllat dels setials que s'havien mantingut a l'Església del Jesuïtes durant les obres; i la col·locació dels altars que havien estat a la gírgola del temple.

Els esdeveniments dels primers dies de la Guerra Civil van ser desastrosos per a la Magistral d'Alcalà. El 21 de juliol fou la jornada més tràgica ja que per la tarda va ser saquejada i incendiada i van ser profanats els restes del Cardenal Cisneros.

A conseqüència del calor de l'incendi, s'enfonsaren les voltes, una de la nau central va caure sobre el mausoleu de Cisneros, produint-hi greus danys. Així mateix desaparegueren molts dels tresors que guardava l'Església.

L'any 1947 va començar la reconstrucció

de la Magistral, primerament amb la volta central i la reparació de la torre. La reconstrucció es va realitzar per fases donada la rellevància pressupostaria. En una primera fase es va reconstruir el creuer, el presbiteri i la gírgola. En una segona fase, on s'usaren millors materials, es va renovar el sostre, es va substituir el capitell de fusta de la torre per un altre de ferro.

L'any 1967 es va redactar un Projecte d'Obres de finalització de la Santa Església Magistral. D'entre les obres que es van projectar, figuraven com urgents el reforç de la cimentació, la reposició de les nervadures a base de prefabricats de formigó, col·locació de rosetons als arcs de les voltes i l'enderrocament del mur que separava la zona restaurada de la que encara no ho estava.

L'any 1973, després d'una inversió d'uns 22 milions de pessetes, la Magistral va recuperar la normalitat, amb l'obertura del culte al temple. L'any 1977 les restes del Cardenal Cisneros van tornar a l'Església.

Amb la construcció de la Diòcesis Complutense al 1991, el Bisbat o el Cabildo Catedral iniciaren els treballs necessaris per resoldre els greus estat de manteniment en que es trobava el la Catedral Magistral, el Palau Arxiepiscopal i les edificacions annexes, i per a recuperar la pèrdua de configuració espacial i arquitectònica, la correcta lectura històrica, la relació funcional entre els espais i els usos, la relació entre temple i entorn i la correcta exposició del seu patrimoni moble.

L'any 1993, l'Arquebisbat d'Alcalà, va començar a projectar les actuacions a la Catedral. Es va començar per aturar la ruïna dels elements més greus (les cobertes de la girola i de la Capella de Sant Pere), però també es varen fer obres a l'interior del temple, on s'han recuperat les portades enderrocades a principis del segle XX, les làpides i les lloses que cobrien el sòl, d'il·luminació, les instal·lacions, pintura i restauració de les reixes, etc. Aquestes reformes van ser finalitzades finalment el 20 de febrer de 1999, data en que es va dur a terme l'homilia de reobertura de la Catedral.

Actualment la Catedral Magistral d'Alcalà d'Henares disposa del Museu de la Catedral, situat entre l'avantsala capitular, que allotja el sepulcre de l'Arquebisbe Carrillo, i la sala capitular, en la que es mostra el Tresor de la Catedral, compost per objectes d'orfebreria religiosa, pintures, arts santuaries i vestidures litúrgiques.

3. LA CATEDRAL D'ALCALÀ D'HENARES. CONTEXT ARTÍSTIC

3.1. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE L'ARQUITECTURA GÒTICA

L'evolució de l'arquitectura romànica portà, ja a l'època gòtica, al desenvolupament d'una obra articulada on cada element estructural formava part d'un tot. Les tècniques constructives van evolucionar al llarg dels segles fins al punt límit d'oposició a la força de la gravetat i on l'edificació monumental va arribar al màxim de les seves possibilitats.

Elements arquitectònics, tal com les voltes de creueria, distribuïnt els pesos al llarg d'un nervís que es fusionaven en els pilars i les voltes, o la pèrdua del caràcter massís i sostenidor del mur en favor del vitrall, consolidaren un estil basat en el principi gòtic de l'allargament de les masses, la verticalitat i la transparència, on l'evolució tenia com a meta la unificació del cos arquitectònic. L'articulació estructural del gòtic fa que l'essència estabilitzadora del mur sigui absorbida per elements com els murs de descàrrega, contraforts i arcbotants, una fusió d'elements de suport i reforç que acabaren definint la configuració dels cossos arquitectònics de l'època. L'ordenació de les estructures com un complex sistema d'engranatges donen mostra del caràcter sistematitzador de l'arquitectura gòtica.

La transformació de les parets en estructures a mode d'esquelet oferí la possibilitat de desenvolupar tècniques com la del tall de la pedra, per les que l'obra de traceria assolí el seu màxim esplendor i feu dels temples gòtics autèntics recintes místics i carregats d'espiritualitat.

Dins el context estilístic del gòtic podem diferenciar diversos sub-estils com són el decorat, el radiant, el perpendicular, el flamíger... desenvolupats cada un a partir de diferents contextos geogràfics i que s'anaven interpretant i exportant en tot l'àmbit d'influència gòtic. Els arquitectes i artesans treballaven amb els sistemes rudimentaris de l'època, davant l'absència de sistemes mètrics universalitzats, basaven les concepcions en figures geomètriques bàsiques, formes cúbiques subdividides i relacions mètriques. D'aquestes interpretacions en resultaven el plànols, les projeccions dels quals quedaren reflectides en els documents conservats, on la vasta labor de dibuix i el llenguatge emprat a l'hora de concebre els edificis deixen entreveure l'essència de cada mestre en un context d'unitat constructiu propi inscrit en l'estil gòtic.

La Catedral Magistral d'Alcalà d'Henares es troba inscrita dins l'estil **gòtic isabelí**. El gòtic isabelí, també anomenat estil Reyes Catòlics, és un estil propi de la Corona de Castella durant el regnat dels Reis Catòlics, que representa la transició entre el gòtic final i el renaixement inicial, amb característiques originals i influències decoratives de l'art islàmic i del mudèjar, de Flandes i, en menor mesura, d'Itàlia. La consideració o no de l'isabelí com un estil gòtic o renaixentista, com un estil eclèctic, o com una fase dins del més genèric plateresc, és una qüestió debatuda per la historiografia de l'art i encara no resolta.

3.1.1. CARACTERÍSTIQUES DE L'ART GÒTIC ISABELÍ

L'estil isabelí introdueix diversos elements decoratius més que estructurals, d'influència islàmica i uns altres procedents de la tradició castellana i de Flandes, especialment en les formes flamígeres. Molts dels edificis que es van construir en aquest estil van ser encàrrecs dels Reis Catòlics o bé van estar d'alguna manera patrocinats per ells. Com a característica

més evident està el predomini dels motius heràldics i epigràfics; especialment els símbols del jou i les fletxes i la magrana, que fan referència als monarques. També és característic d'aquest període l'ornamentació amb boles.

Independentment de les característiques ambientals dels interiors, el gòtic proporciona uns sistemes estructurals de coneguda i provada eficàcia. I precisament l'estil gòtic havia tingut en la Península una sèrie de modificacions degudes a la tradició local: finestres més petites que les conegudes en el sistema constructiu i pendents de coberta molt menys pronunciades, i també cobertes planes, la qual cosa va fer un estil realment original, però que aprofitava eficientment el sistema constructiu gòtic.

A partir de l'herència gòtica es comença a gestar un estil propi en el qual s'inclouen elements més moderns. Potser l'exemple més representatiu d'aquest estil sigui el Monestir de Sant Joan dels Reis de Toledo, en què la idea gòtica està més en el sistema constructiu que en la concepció de l'espai interior, la relació es fa més llunyana amb el gòtic original francès, però més propera a una tradició constructiva local.

Per això en la Península, la tradició de la qual d'arquitectura clàssica està temporalment molt allunyada, (després de segles de construcció gòtica) prefereix, per tradició pròpia, per racionalitat constructiva, el sistema gòtic, que en el temps va evolucionant en la decoració dels edificis, corresponent amb la riquesa general del país en el moment, cap a un enfarfigament, anomenat **plateresc**, mentre es mantenen intactes diversos elements del gòtic, especialment la manera de portar les càrregues de les voltes als pilars (no als murs, com en el romànic), apuntalant-los amb els boterells, amb els seus capitells i moltes vegades, els arcs apuntats.

3.2. L'ARQUITECTURA DE LA CATEDRAL MAGISTRAL D'ALCALÀ D'HENARES

3.2.1. L'EXTERIOR

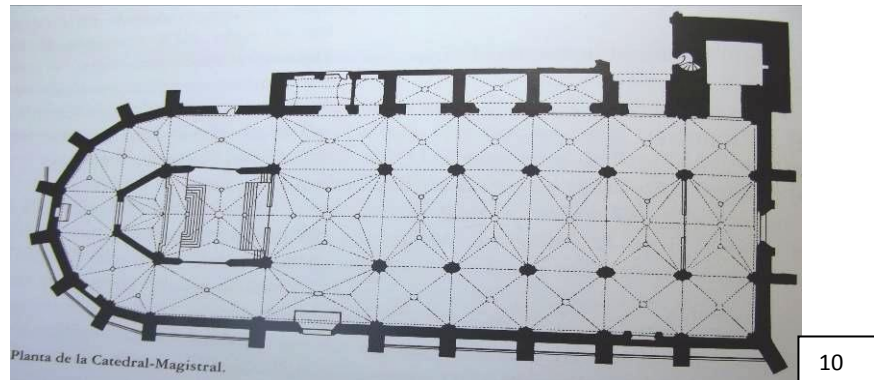
La portada principal, d'estil gòtic florit, està situada als peus de l'església i s'obre per mitjà d'un arc carpanell que en el seu interior té el cordó franciscà, característic dels monuments cisnerians, i canceller renaixentista. Es superposa un arc trevolat, extradossat amb fullatge i rematat amb un floró. En el timpà hi ha tres escuts amb capel cardenalici, el central amb la Imposició de la casulla de San Ildefons i als laterals l'escat de Cisneros.

La catedral compta amb un sever claustre del segle XVII amb arcuacions entre pilastres. Els sòls apareixen

coberts per catifes renaixentistes procedents de convents alcalains. En un dels murs es conserva la sepultura del cardenal Cisneros. Des del claustre s'accedeix a la Sala Capitular i l'antiga biblioteca, decorada per Angelo Nardi, ara Museu Catedralici.

3.2.2. L'INTERIOR

L'església és en planta de saló, tres naus amb creuer que no sobresurt en planta però sí en amplada i alçada. La capella major és vuitavada i envoltada d'una girola que es divideix en trams triangular i quadrats, servint per donar la volta al lloc martirial situat al la cripta. El model de la planta està inspirat en el de la Catedral de Toledo per el seu caràcter jeràrquic, ja que es l'església catedralícia de la qual depenia la col·legiata. Aquest tipus de planta de saló, que no sobresurt el creuer a la planta, té les seves arrels a l'arquitectura francesa, podent-se considerar el seu inici a la catedral de Notre Dame de París. Aquesta estructura es diferencia del model cruciforme dominant a l'arquitectura gòtica. Així com a Catalunya apareix en repetides ocasions la planta de saló, a la Corona de Castella el model toledà es adoptat molt tardament.

Un altre aspecte és el de la solució de la girola, que també ens hem de remuntar a Notre Dame de París, ja que amb les seves voltes triangulars inicia els diversos assajos que es continuaran a la catedral de Bourges, evolucionant cap al 1220 en les catedrals de Le Mans i Toledo, dividint-se els trams en espais triangulars i rectangulars, permetent una major racionalitat en la construcció, ja que les empentes de les voltes del presbiteri es bifurquen, permetent reduir el gruix dels pilars.

En quant a l'alçada de les naus està dins del sistema tradicional, seguint les directrius que anys més tard es repetirien a la catedral de Salamanca, marcant la diferència de l'alçada de la nau central amb 18 metres i les lateral de 12 metres.

L'església medeix en el seu interior aproximadament 68 metres de llarga per 25 d'ample, 6,8 metres les naus lateral, 11,40 metres la central. La meitat del llarg correspon al cos de l'església en 5 trams. La planta respon a un traçat geomètric perfecte, segueix les normes de Vitruvi quan diu que *"l'harmonia de la proporció és la relació de les parts amb el tot de tal manera que res pot ser-li incorporat, suprimit o alterat sense deformar-la"*.

❖ Nau central

Alçada sobre les naus laterals, sorprèn la falta del retaule major, que va ser una obra gòtica amb taules pintades al·lusives a la Passió de Crist. En el presbiteri, es conserva una taula regalada pel papa Sixto V a Felipe II. L'espai està presidit per la imatge de la trucada Verge de Cisneros, i

tancat per una excel·lent reixa, una de les quals van sobreviure a l'incendi de 1936.

El cor ha estat reconstruït a partir d'algunes restes conservades de l'antic. L'absis posseeix forts contraforts a l'exterior i una girola en la qual s'alternen trams triangulars i rectangulars recolzats en pilastres gòtiques.

❖ Nau de l'Evangeli

Pràcticament no es conserva gens del temple antic en aquesta nau. L'espai s'ha destinat a Centre d'interpretació de la catedral.

❖ Nau de l'Epístola

En aquesta nau es situen les capelles més importants i la **parròquia de Sant Pere**. Aquesta última va ser construïda en 1622; presenta una portada de granit en estil herreria i un interior barroc, amb cúpula de mitjana taronja.

La **capella de la Verge del Val** alberga la imatge de la patrona d'Alcalá. La del Ecce Homo presenta una singular estructura en la coberta que contrasta amb la senzilla entrada en arc de mig punt. En la capella que porta el seu nom es venera el cos incorrupte de sant Diego d'Alcalá, que s'exposa als fidels cada 13 de novembre, dia de la seva festivitat.

De les onze capelles que posseïa la catedral originàriament, solament es conserven cinc, i els costats corresponents a les altres sis estan pintats en la paret suggerint l'espai faltant.

3.3. ELS TRESORS DE LA CATEDRAL

3.3.1. L' ORFEBRIA

❖ El Calze

El calze correspon a un dels models més senzills propis de l'etapa de transició dels segles XV al XVI, on es barregen elements gòtics i renaixentistes, destacant la seva senzillesa estructural i l'absència de decoració. La peça conserva encara l'estructura gòtica – copa cònica, mànec hexagonal i grop en forma esfèrica – tot i que el peu circular en forma de cullera i la decoració mostren ja elements propis del renaixement.

❖ El Calze del Cardenal Cisneros

13

Constitueix un excel·lent exemplar de formes i proporcions, que respon als tipus castellans de l'últim gòtic amb elements renaixentistes, data entorn el 1520.

❖ Portapau de Cisneros

El portapau de Cisneros és un esplèndid exemplar gòtic de finals del XV, compost per elements arquitectònics que responen a l'estil flamíger, destaca l'escena central per la expressivitat de les figures.

14

3.3.2. ELS SEPULCRES

❖ El Sepulcre de l'Arquebisbe D. Alfonso Carrillo de Acuña

15

A l'església del convent, enmig de la capella major, es va col·locar el sepulcre de l'arquebisbe Carrillo, passant posteriorment a un costat del presbiteri, al costat de l'evangeli. En 1856, després de la desamortització, es va traslladar a l'església Magistral, sofrint grans mutilacions durant la guerra civil, avui només es conserven alguns

fragments. Però, recentment, s'ha fet una restauració col·locant les restes conservades en els seus llocs corresponents, amb el que es pot fer una idea de com era aquest monument sepulcral. La figura jacent es conserva gairebé íntegra, si exceptuem el rostre totalment perdut, i dels relleus que decoraven els laterals del llit estan la representació de la Justícia (als peus), asseguda i portant a les seves mans l'espasa i la balança, situada sota un arc, i la Fortalesa (en un lateral), també asseguda i en el moment d'obrir-li les gargamelles a un lleó que li acompanya. Es pressuposa que, així mateix, estarien representades la Prudència i la Templança (en l'altre lateral i en la capçalera), completant, d'aquesta manera, el conjunt de les virtuts cardinals, enaltidores del difunt. Segons la Dra. Pérez Figueres la utilització de les virtuts com a programa funerari té el seu origen a Itàlia, associat en un primer moment a tombes i reliquiariis de sants, d'on passaria a diverses tombes de Papes a Roma i es generalitzaria en la resta d'Europa a partir del segle XVI, per la qual cosa aquest tema suposa una novetat a Castella a la fi del segle XV. És possible que l'estada de l'arquebisbe Carrillo a Itàlia pugui explicar l'elecció d'aquesta iconografia. També es conserven tres fragments amb l'heràldica de la família, dues a banda i banda de la Fortalesa i un tercer en el lateral contrari.

3.3.3. LES PINTURES

❖ El Tríptic de l'Adoració dels Mags

No es coneixen notícies de la procedència del tríptic i les dades, més antics, de la seva presència a Alcalá d'Henares daten ja d'anys propers al segle XIX encara que és possible que hagués format part del patrimoni d'algun dels convents, establerts a Alcalá. Diversos trasllats van poder causar-li algunes deterioracions que, sense en embargament, no van danyar parts importants de les seves pintures. És possible que el seu estat de conservació i el no figurar en la literatura coneguda més que com a pintura d'estil flamenc, sense especificar escola ni nom del possible autor, ho relegués a un cert oblit.

4. CONCLUSIÓ

L'estudi de la Catedral d'Alcalá de Henares, m'ha permès veure un cop més, al llarg d'aquesta assignatura, veure l'estreta relació que va existir entre l'art i la religió a l'Edat Mitjana.

La Catedral d'Alcalá de Henares és el símbol viu de la cristianització de les terres de la Vall de l'Henares, encarnat en la mort de dos innocents que dia visqueren a aquesta ciutat. Aquest fet, el martiri de dos nens, es va convertir de seguida en senya de identitat d'una comunitat.

Ben aviat es va alçar un monument que commemorava l'acte de generositat que per la religió havien abraçat: en el lloc del sacrifici i sobre el sepulcre dels Sants Nens, es va construir un santuari. En època visigoda es seguien venerant els sants i ja en època musulmana l'edifici va ser destruït en varies ocasions.

Com hem pogut veure l'Arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada va reedificar el temple dels Sants Nens al segle XIII, com també l'any 1477 va passar a ser Col·legiata i com finalment amb l'Arquebisbe Carrillo va convertir-la en Magistral.

Així mateix, aquest treball, m'ha permès estudiar més a fons l'arquitectura gòtica, i les diferències que existeixen amb la romànica. Així com l'evolució històrica que hi ha entre els dos períodes.

5. BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

1. **A. De La Morena, C. Clemente, J.D. De La Hoz.** *La Catedral Magistral. Alcalá de Henares, Patrimonio de la Humanidad*, Ed. Diócesis de Alcalá de Henares. Alcalá de Henares, 1999.
2. **Marchamalo Sánchez, Antonio y Marchamalo Maín, Miguel.** *La Iglesia Magistral de Alcalá de Henares. Historia Arte y Tradiciones.* Instituto de Estudios Complutenses. Alcalá de Henares, 1990.

WEBS

1. Col·laboradors de la Viquipèdia. *Catedral d'Alcalà d'Henares* [en línia]. Viquipèdia, l'Enciclopèdia Lliure, 2013 [data de consulta: 18 de maig, 2013].
http://es.wikipedia.org/wiki/Catedral_de_los_Santos_Ni%C3%B1os_Justo_y_Pastor_de_Alcal%C3%A1_de_Henares
2. Consulta general, *La Catedral de Alcalá de Henares*, 2013 [data de consulta: 17 d'abril, 2013].
<http://www.catedraldealcala.org/>
3. Col·laboradors de la Viquipèdia. *San Urbici* [en línia]. Viquipèdia, l'Enciclopèdia Lliure, 2013 [data de consulta: 19 de maig, 2013].
http://ca.wikipedia.org/wiki/Urbici_de_Nocito
4. Col·laboradors de la Viquipèdia. *Cardenal Cisneros* [en línia]. Viquipèdia, l'Enciclopèdia Lliure, 2013 [data de consulta: 23 de maig, 2013].
http://ca.wikipedia.org/wiki/Gonzalo_Jim%C3%A9nez_de_Cisneros
5. Col·laboradors de la Viquipèdia. *Gòtic isabelino* [en línia]. Viquipèdia, l'Enciclopèdia Lliure, 2013 [data de consulta: 24 de maig, 2013].
http://es.wikipedia.org/wiki/G%C3%B3tico_isabelino
6. Col·laboradors de la Viquipèdia. *Arquitectura gòtica* [en línia]. Viquipèdia, l'Enciclopèdia Lliure, 2013 [data de consulta: 25 de maig, 2013].
http://ca.wikipedia.org/wiki/Arquitectura_g%C3%B2tica

IMATGES

- Imatge Portada
http://madrilanea.com/wp-content/uploads/l-alcala_de_henares-catedral_magistral_de_alcala-cruccone-27_02_091008.jpg
 - Introducció. Maqueta de la Catedral Magistral d'Alcalà d'Henares
<http://sketchup.google.com/3dwarehouse/download?mid=9623e80ce6f88342d3988c9816ac020a&rtyp=lt&ctp=other&ts=1320431678000&d=.jpg>
1. Detall del dibuix que sobre la ciutat d'Alcalà van realitzar Antón van den Wyngaerde l'any 1565.
http://4.bp.blogspot.com/_M550yILX7MI/TF-EtGy-Wbl/AAAAAAAAJng/0kVyfhX4YyM/s400/Alcala_grabado_Anton_van_Wyngaerde_1565.jpg
 2. Detall de la pintura La Girgola de la Magistral al 1898. Oli per Félix Yuste.
La Catedral Magistral. Alcalá de Henares, Patrimonio de la Humanidad, Ed. Diócesis de Alcalá de Henares. Alcalá de Henares, 1999.
 3. Bisbe Asturio (Imatge de la Sacristia de la Catedral de Toledo)
<http://www.catedraldealcala.org/images/stories/agrupaciones/22.jpg>
 4. Detall del retaule modern amb les imatges de San Urbici, i els sants Just i Pastor. Fotografia d'Antonio García Omedes.

-
- <http://www.serrablo.org/img/srbl147/reablo.jpg>
5. Raimundo de Sauvetat
<http://www2.uah.es/cisneros/carpeta/formularios/Galeriapers/raimundo.jpg>
 6. El Cardenal Cisneros. Retrat del cardenal a la sala capitular de la catedral de Toledo, obra de Juan de Borgoña.
http://ca.wikipedia.org/wiki/Gonzalo_Jim%C3%A9nez_de_Cisneros
 7. Fotografia de la nau central de la Catedral d'Alcalá d'Henares després de l'incendi de 1936.
Colecció José Felix Huerta Velayos. Memoria Gráfica d'Alcalá. Brocar. Alcalá d'Henares 1996.
 8. Monestir de Sant Joan de Toledo
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/bb/San_Juan_de_los_Reyes_-_Toledo%2C_Spain_-_01.JPG/800px-San_Juan_de_los_Reyes_-_Toledo%2C_Spain_-_01.JPG
 9. Portada principal de la Catedral
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8a/Alcal%C3%A1_de_Henares_-_Catedral_Magistral_de_los_Santos_Justo_y_Pastor_4.jpg/450px-Alcal%C3%A1_de_Henares_-_Catedral_Magistral_de_los_Santos_Justo_y_Pastor_4.jpg
 10. Planta de la Catedral
La Catedral Magistral. Alcalá de Henares, Patrimonio de la Humanidad, Ed. Diócesis de Alcalá de Henares. Alcalá de Henares, 1999.
 11. Fotografia Nau Central
http://catedrales.info/wp-content/uploads/catedral_justo_pastor_alcala_henares_t2801614.jpg_1306973099.jpg
 12. Fotografia Capella de la Verge del Val
<http://www.google.es/imgres?q=capilla+de+la+Virgen+del+Val&sa=X&biw=1280&bih=660&tbn=isch&tbnid=AMcIM7-EhrwzM:&imgrefurl=http://www.foroxerbar.com/viewtopic.php%3Ft%3D8057&docid=s4v29DlpfwQCEM&imgurl=http://img520.imageshack.us/img520/3525/capilladelavirgendelvalaj5.jpg&w=401&h=600&ei=Z5qjUbn6BPDb7AabloC4CQ&zoom=1&ved=1t:3588,r:4,s:0,i:96&iact=rc&dur=328&page=1&tbnh=195&tbnw=137&start=0&ndsp=17&tx=57&ty=59>
 13. Fotografia del Calze de Cisneros
http://myegoo.s3.amazonaws.com/egoo/e1149003026/myegoo_calizcisneros_o.jpg
 14. Fotografia del Portapau de Cisneros
http://myegoo.s3.amazonaws.com/egoo/e1149003026/myegoo_portapaz_o.jpg
 15. Fotografia del Sepulcre de l'Arquebisbe D. Alfonso Carrillo de Acuña
<http://www.fuenterrebollo.com/Heraldica-Piedra/Madrid/Alcala-Arte/alonso-carrillo-2.jpg>
 16. Tríptic de l'adoració dels Mags
<http://u.jimdo.com/www31/o/sfe987dfc16331f95/img/if69e3b51639f4c17/1357505122/std/tr%C3%ADptico-de-la-adoraci%C3%B3n-de-los-magos-catedral-alcal%C3%A1-de-henares.jpg>